

RYSZARD MANTEUFFEL-SZOEGE – WYBITNY EKONOMISTA
ROLNY, TWÓRCA SZKOŁY EKONOMIKI I ORGANIZACJI
GOSPODARSTW ROLNICZYCH.
WSPOMNIENIE W 25. ROCZNICĘ ŚMIERCI

Henryk Runowski

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Kierownik katedry: prof. dr hab. Henryk Runowski

W 2016 roku mija 25. rocznica śmierci Profesora Ryszarda Manteuffla-Szoega, wybitnego polskiego uczonego z zakresu ekonomiki rolnictwa, organizatora nauki, wychowawcy wielu pokoleń młodzieży akademickiej i kadr naukowych, społecznika i patrioty. Rocznica ta skłania do wspomnienia postaci oraz dorobku naukowego i dydaktycznego tego wielkiego Profesora i Polaka.

KORZENIE RODZINNE

Profesor urodził się w Mińsku Mazowieckim 13 sierpnia 1903 roku. Ojcem był Henryk Manteuffel-Szoega, syn Ryszarda oraz Jadwigi z Benisławskich a matką – Maria z Zielińskich, córka Juliusza Zielińskiego oraz Wiktorii z Kretkowskich [Manteuffel 1989, s. 745]. Pochodził z rodziny ziemiańskiej. Jego przodkowie w XIII wieku przenieśli się z terenów obecnej Dolnej Skasonii z wojskami królów duńskich na teren obecnej Estonii. Nosili, jak wspominał Profesor, nazwisko różnie odmieniane: Soie, Soye, Zoega, Zoge, Szoega. Dopiero na początku XVII wieku zaczęto dodawać nazwisko Manteuffel, w końcu zostało już tylko nazwisko Manteuffel, jednak pełne nazwisko brzmi: Manteuffel-Szoega. Profesor przez większość swego życia używał tylko pierwszego członu nazwiska, jednak z czasem zaczął używać nazwiska dwuczłonowego Manteuffel-Szoega, które pojawiało się również w jego późniejszych publikacjach. Do końca XVI wieku wszyscy przodkowie po mieczu polsko-inflanckiej linii Manteuffłów mieli swe posiadłości na terenie obecnej Estonii. W XIX wieku Manteufflowie pojęli żony z miejscowych rodzin inflanckich, całkowicie spolszczonych lub rdzennie polskich. Wtedy to, jak podkreślał Profesor, nastąpiło całkowite spolszczenie Jego rodziny. Uważał, że przodkowie poprzednio czuli się obywatelami Rzeczypospolitej Obojga Narodów, raczej Inflantczykami niż Polakami, ale już Jego dziadek Ryszard Manteuffel uważał się za Polaka. Europejski kryzys rolny lat 80. XIX wieku, lichwiarskie kredyty bankowe, koszty wykształcenia licznego potomstwa doprowadziły rodzinę do majątkowej ruiny. Ostatni z majątków rodzinnych został sprzedany około 1905 roku. Tak więc ojciec Profesora nie był już właścicielem majątku, natomiast pełnił stanowisko naczelnika ziemskiego jednego z rejonów powiatu lucyńskiego w dawnych

Inflantach Polskich. Stanowisko to miało charakter administracyjno-sądowy i umożliwiło zamieszkiwanie na wsi. Nabył wtedy za oszczędności rodziny resztówkę jednego z byłych majątków swej matki (o nazwie Stary Zamek). W ten sposób Profesor jako młodzieniec zamieszkał z rodzicami i rodzeństwem na wsi, co umożliwiło mu codzienny kontakt z rolnictwem. Po śmierci ojca, w 1918 roku, z matką, która pochodziła z Kongresówki, opuścił Inflanty Polskie i zamieszkał z matką i babką w Warszawie [Manteuffel 1989].

MŁODOŚĆ

Ryszard Manteuffel uczęszczał kolejno do następujących szkół gimnazjalnych: Gimnazjum gen. Chrzanowskiego w Warszawie w latach 1910/1911-1911/1912, Gimnazjum Rządowe im. Aleksandra III w Rydze w latach 1912/1913-1914/1915, Gimnazjum św. Katarzyny w Petrogradzie w latach 1915/1916-1916/1917 oraz w latach 1918/1919-1920/1921 do gimnazjum Wojciecha Górskiego w Warszawie. W 1920 roku w czasie ofensywy bolszewickiej wstąpił ochotniczo do wojska, do 201 pułku artylerii polowej i brał udział w walkach dywizji ochotniczej pułkownika Koca, w której skład wchodził pułk, aż do zawieszenia broni. Został zdemobilizowany w stopniu bombardiera [Manteuffel 1989, s. 746].

Następnie podjął studia na wyższych uczelniach. W latach 1921-1926 studiował na Wydziale Rolnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, gdzie w 1926 roku uzyskał stopień mgr inż. rolnictwa. W roku akademickim 1925/1926 przez 2 semestry był studentem Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie (obecnie Szkoła Główna Handlowa). Następnie w latach 1935 i 1937, a więc już w czasie pracy, odbywał studia łącznie przez 13 miesięcy na uniwersytetach w Niemczech, Austrii, Szwajcarii, Francji, Wielkiej Brytanii i Belgii. Od młodych lat pragnął zarządzać dużym majątkiem rolnym, a takiego rodzina Profesora już nie posiadała. W swoich wspomnieniach pisał: *Pociągaly mnie również stale sprawy organizacji oraz ekonomiki gospodarstw rolnych. Przykładałem się też później do tego przedmiotu na Uczelni. [...] Kierownikiem Zakładu Ekonomiki Gospodarstw Rolnych był w tym czasie wybitny ekonomista rolny profesor Stefan Moszczeński. Toteż byłem szczęśliwy, gdy na początku trzeciego roku studiów Profesor zaproponował mi, bym został jego młodszym asystentem. Pracowałem na tym stanowisku przez trzy lata i wtedy podjąłem decyzję, by zostać pracownikiem naukowym* [Manteuffel 1989, s. 747]. Jako absolwent Uczelni doszedł jednak do wniosku, że aby być dobrym naukowcem z zakresu ekonomiki i organizacji gospodarstw rolnych, trzeba mieć doświadczenie praktyczne. Zdecydował wtedy – za zgodą profesora S. Moszczeńskiego – by po ukończeniu studiów, przerwać pracę na Uczelni i na dłuższy czas przejść do praktyki. Profesor S. Moszczeński, przykładając dużą wagę do przygotowania praktycznego, pochwalił ten zamiar i wyraził nadzieję, że po zdobyciu praktyki rolniczej R. Manteuffel powróci na Uczelnię.

PO STUDIACH: WOJSKO I PRAKTYKA ROLNICZA

Bezpośrednio po studiach (po części na skutek swoich zabiegów) otrzymał wezwanie do wojska i przydział do 1 pułku ułanów w Augustowie. Wybór nie był przypadkowy. Już od dziecińczych lat R. Manteuffel był związany z końmi, w Jego domu panowały trady-

cje kawaleryjskie, gdyż prawie wszyscy przodkowie służyli w jeździe. Po miesięcznym pobycie w pułku został skierowany do Szkoły Podchorążych Rezerwy Kawalerii (tzw. „podchorążówka”) w Grudziądzu. „Podchorążówkę” ukończył po 9-miesięcznym pobycie w połowie kwietnia 1927 roku, z pierwszą lokatą w plutonie oraz drugą w całej szkole. Po zakończeniu służby wojskowej ustały przeszkody dla rozpoczęcia praktyki rolniczej. Pierwszą, tzw. roczną praktykę, którą odbywali zwyczajowo absolwenci uczelni rolniczych, R. Manteuffel realizował w majątku Kamień w powiecie kaliskim u Mieczysława Jałowickiego. W gospodarstwie tym pracowali włodarze ze szkoły Wojciecha Wyganowskiego, zwanego „papieżem rolników”. Po roku tej praktyki został zaangażowany na stanowisko samodzielnego rządcy w majątku Hieronimów w pow. białostockim, który stanowił własność braci Rammów. Tu zabrał się energicznie do porządkowania zapuszczonej gospodarki. Po kilku miesiącach został jednak poproszony przez rodzinę, aby poprowadził majątek swojego schorowanego wuja (brata matki) z uwagi na pogarszający się stan jego zdrowia. Przeniósł się więc do Gradowa, gdzie administrował tym majątkiem, warto dodać, bardzo zniszczonym w 1915 roku, gdy front niemiecko-rosyjski utrzymywał się przez kilka miesięcy na linii Bzura-Rawka. Czas administrowania przypadł na okres wielkiego kryzysu gospodarczego (1929-1933). Na skutek konfliktu pokoleń, jaki wystąpił między wujem a młodym administratorem, R. Manteuffel zrezygnował z dziedziczenia majątku i opuścił Gradów. Przeniósł się na praktykę do gospodarstwa leśnego Czarne na Kujawach. W lipcu 1933 roku stryj Józef, pełnomocnik właścicielki dóbr Zabłudów w powiecie białostockim, zaproponował Mu objęcie funkcji zastępcy administratora. Od 1937 roku w Zabłudowie-Somiance R. Manteuffel, już w charakterze administratora, pozostawał do wybuchu drugiej wojny światowej.

Warto zaznaczyć, że po ukończeniu „podchorążówki” w Grudziądzu R. Manteuffel odbywał regularnie co 2 lata ćwiczenia w pułku. W 1929 roku został awansowany na wachmistrza podchorążego, w 1931 roku dostał nominację na podporucznika, a w 1935 roku na porucznika.

W czasie swojej pracy zawodowej i praktyki po studiach uzyskiwał dwukrotnie półroczne bezpłatne urlopy dla odbycia studiów ekonomiczno-rolniczych za granicą. W 1935 roku studiował w Niemczech oraz w Austrii. Natomiast w 1937 roku przez ponad rok odbył krótkie studia w Szwajcarii, Francji, Wielkiej Brytanii oraz w Belgii. W tym czasie odwiedził wszystkie liczące się ówczesnie instytuty i uniwersytety zajmujące się w Europie Zachodniej ekonomiką i organizacją rolnictwa.

OKRES OKUPACJI

W 1939 roku został zmobilizowany. Brał udział w walkach Suwalskiej Brygady Kawalerii z Niemcami na terenie Mazowsza i Podlasia [Wojtaszek 2003, s. 229]. Po przekroczeniu granicy litewskiej został internowany przez Rosjan. Po ucieczce z internowania w grudniu 1939 roku pracował do 1944 roku w różnych instytucjach litewskich, głównie jako agronom. W tym roku za działalność w strukturach konspiracyjnych Armii Krajowej (AK) został osadzony w obozie internowanych oficerów AK w Riazaniu (na terenach ówczesnego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich), z którego wrócił do kraju dopiero w listopadzie 1947 roku.

PO POWROCIE DO KRAJU Z WOJENNEJ TUŁACZKI

Po powrocie do kraju z wojennej tułaczki R. Manteuffel postanowił podjąć pracę naukową w zakresie ekonomiki rolnej, m.in. ze względu na odbyte ponad roczne studia zagraniczne ekonomiczno-rolnicze w krajach europejskich, a także wcześniejszą asystenturę u profesora S. Moszczeńskiego. Zwrócił się w tym celu do kierownika Wydziału Ekonomiki Gospodarstw Wiejskich Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego (PINGW) w Puławach, który bez wahania zaproponował Mu stanowisko adiunkta. W instytucie tym pracował do roku 1958 włącznie. Zrezygnował z pracy w 1958 roku, gdy już był zastępcą profesora w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego i kierował od 1954 roku dawną katedrą prof. S. Moszczeńskiego. Do katedry wrócił w 1948 roku, to jest po 22 latach. Prof. S. Moszczeński niestety już nie żył (zmarł w 1946 roku). W 1948 roku, pracując w PINGW, został jednocześnie powołany przez następczynię prof. S. Moszczeńskiego, doc. dr Hannę Paszkowiczową na stanowisko starszego asystenta w Katedrze Ekonomiki Gospodarstw Rolniczych SGGW. W tym samym roku doktoryzował się na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu u prof. Wiktora Schramma. Warto przypomnieć, że pierwsza, daleko zaawansowana praca doktorska R. Manteuffla, której promotorem miał być prof. S. Moszczeński, zginęła w Zabłudowie-Słomiance w czasie II wojny światowej.

W 1950 roku R. Manteuffel został powołany na stanowisko zastępcy profesora w Katedrze Ekonomiki Gospodarstw Rolniczych SGGW, a wkrótce potem w lipcu 1954 roku na stanowisko jej kierownika. Tak wspominał Profesor po latach czas powołania na stanowisko zastępcy profesora: *W roku 1950, gdy byłem już pracownikiem nowo powstałego Instytutu Ekonomiki Rolnej oraz starszym asystentem SGGW, zostałem zaproszony przez dyrektora Instytutu p. Jerzego Tepichta na rozmowę. Dyrektor Tepicht zakomunikował mi, że obecnie następuje „odmłodzenie” starej kadry ekonomistów rolnych na uczelniach i wydziałach rolniczych uniwersytetów. Pani Doc. Paszkowiczowa ma odejść na emeryturę. On ma zlecone przez władze państwowe uzupełnienie kadr ekonomicznych na uczelniach rolniczych. Na tej podstawie proponuje mi objęcie w mojej uczelni – w katedrze, w której pracuję – stanowiska zastępcy profesora. Zostałem zaskoczony tą propozycją. Był to w tym czasie w Polsce tzw. okres „błędów i wypaczeń”, nazywany potocznie okresem stalinowskim. Miałem w tym czasie, wg mojej oceny, moc czarnych plam w mojej „ankiecie personalnej”. Dziadek – wielki „obszarnik” na kresach inflanckich. Ja – oficer kawalerii, AK-owiec wileński, praktykujący katolik, członek korporacji studenckiej „Arkonია”. Byłem zdumiony. Odpowiedziałem, że uważam tę propozycję za spełniającą moje marzenia i jestem za nią szczerze wdzięczny.[...] Otóż wbrew temu, co ludzie mówili, wyrażam w tym miejscu głęboką wdzięczność późniejszemu Profesorowi Jerzemu Tepichtowi za jego decyzję, która pozwoliła mi w późniejszym moim życiu awansować w nauce i dojść do stanowisk, które dane mi było zajmować [Manteuffel 1989, s. 756].*

KARIERA NAUKOWA PROFESORA

Oprócz wspomnianych już tytułu zawodowego mgr. inż. rolnika (1926 r.) czy stopnia naukowego doktora nauk rolniczych (1948 rok) oraz stanowiska zastępcy profesora w SGGW (1950 rok) R. Manteuffel uzyskał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego (1954 rok), stopień naukowy doktora habilitowanego nauk rolniczych (1960 rok) oraz tytuł

naukowy profesora zwyczajnego (1965 rok). W 1954 roku został kierownikiem dawnej katedry prof. S. Moszczeńskiego, która po rozmaitych przekształceniach otrzymała ostateczną nazwę Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW (obecnie Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw). Był jednym ze współzałożycieli obecnego Wydziału Nauk Ekonomicznych SGGW w 1953 roku. Najpierw był prodziekanem, a następnie dziekanem Wydziału, a także prorektorem ds. nauki w SGGW. Aktywności badawcza, dydaktyczna i organizacyjna zapewniły mu uznanie w środowisku naukowym. W 1965 roku został członkiem korespondentem, a w 1971 roku członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk. W dowód uznania za osiągnięcia naukowe i wkład w rozwój nauki został wyróżniony tytułami doktora *honoris causa* kilku uczelni: Akademii Rolniczej (obecnie Uniwersytet Przyrodniczy) w Poznaniu w 1973 roku, Akademii Rolniczej w Lublinie (obecnie Uniwersytet Przyrodniczy) w 1978 roku, Uniwersytetu Karola Wilhelma w Bonn oraz Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w 1984 roku.

Profesor pełnił też rozliczne stanowiska w obszarze szeroko rozumianej nauki i gospodarki. Był przez 6 kadencji Przewodniczącym Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN, Członkiem Prezydium PAN przez 3 kadencje, Przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Ekonomiki Rolnej przez 5 kadencji, Przewodniczącym CIOSTA (Międzynarodowe Centrum Naukowej Organizacji Pracy w Rolnictwie) w latach 1968-1970, Członkiem Rady Krajowej Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego (PRON) w latach 1983-1987, członkiem Rady Konsultacyjnej przy Premierze RP w latach 1982-1989, członkiem Rady Gospodarki Żywnościowej przy Premierze RP w 1981 roku. Za zasługi na tych polach otrzymał wiele odznaczeń i wyróżnień wojskowych oraz państwowych. Wśród odznaczeń wojskowych warto wymienić: Krzyż *Virtuti Militari* V klasy, trzykrotnie Krzyż Walecznych, Krzyż Kampanii Wrześniowej 1939, Medal w Wojnie Obronnej 1939 oraz Krzyż Partyzantki, a wśród odznaczeń państwowych: Srebrny Krzyż Zasługi, Złoty Krzyż Zasługi, Medal 10-lecia Polski Ludowej, Medal 40-lecia Polski Ludowej, Krzyż Komandorski Odrodzenia Polski, Order Sztandaru Pracy II klasy oraz Krzyż Komandorski z Gwiazdą Odrodzenia Polski. Został odznaczony medalami: Komisji Edukacji Narodowej, Zasłużony Nauczyciel PRL, Zasłużony Rolnik PRL. Profesor dostąpił również innych zaszczytów, był członkiem honorowym (*life member*) Międzynarodowego Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnych, Towarzystwa Naukowej Organizacji i Kierownictwa, Stowarzyszenia Techników i Inżynierów Rolnictwa NOT oraz Polskiego Towarzystwa Ekonomistów, a także honorowym przewodniczącym Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN, Kentucky Colonel.

AKTYWNOŚĆ MIĘDZYNARODOWA

Po powrocie do pracy w SGGW Profesor odnowił i rozwijał międzynarodową współpracę naukową. Aktywność tę ułatwiała Mu biegła znajomość kilku języków: francuskiego, angielskiego, niemieckiego i rosyjskiego. Uczestniczył w wielu kongresach i konferencjach zagranicznych. Brał m.in. udział w kongresach i zjazdach dwóch światowych towarzystw naukowych, a mianowicie Międzynarodowego Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnych oraz stowarzyszenia CIOSTA. Pierwsze z tych towarzystw odbywało swoje zjazdy regularnie co 3 lata, w różnych krajach świata. Drugie zaś co 2 lata. Profesor uczestniczył w 3 kongresach Międzynarodowego Stowarzyszenia Ekonomistów: w Meksyku w Cuernavaca (1961 rok), we Francji w Lyonie (1964 rok) i w Mińsku (1970 rok). Pokłosiem udziału w tych kongresach były zawarte znajomości z profesorami z wielu krajów i późniejsza z

nimi współpraca naukowa, a także wyjazdy służbowe do wielu krajów Europy i innych kontynentów. W czasie pobytu w USA w 1962 roku poznał kilka uniwersyteckich ośrodków naukowych i zaprzyjaźnił się z wieloma ekonomistami rolnymi, z którymi utrzymywał kontakty, również będąc już na emeryturze. W ramach stowarzyszenia CIOSTA, powołanego do życia w Paryżu w 1950 roku uczestniczył w 8 zjazdach: Lund (Szwecja 1960 rok), Selisberg (Szwajcaria 1962 rok), Bruksela (Belgia 1966 rok), Helsinki (Finlandia 1968 rok), Warszawa (Polska 1970 rok), Wageningen (Holandia 1972 rok), Pesaro (Włochy 1974 rok) oraz Gödöllő (Węgry 1976 rok). Profesor był przez dwa lata przewodniczącym stowarzyszenia i organizatorem zjazdu CIOSTA w Warszawie. Z wieloma członkami tych stowarzyszeń łączyły Profesora bliskie związki przyjaźni. Dzięki tym kontaktom możliwe były wyjazdy zagraniczne na staże i konferencje młodych współpracowników Profesora.

DOROBEK NAUKOWY

Na dorobek naukowy Profesora składają się z setki publikacji, w tym około 30 książek i 1400 prac naukowych i artykułów popularno-naukowych [Kozioł 2008]. Wśród nich szczególne miejsce zajmują podręczniki, których w sumie napisał 12, oraz kilkanaście skryptów. Inspirację do swych prac naukowych R. Manteuffel czerpał początkowo z praktyki rolniczej i literatury, później, po związaniu się z Uczelnią również z dydaktyki [Krusze 1987]. W Jego pracach dostrzega się pewną ewolucję poglądów na istotę gospodarstwa rolnego i jego ekonomikę. Profesor tak wspomina zmianę swoich poglądów naukowych: *W poglądach na ekonomikę i organizację rolnictwa i gospodarstw rolniczych przeszedłem ewolucję, która w pewnym stopniu, choć znacznie mniejszym, dokonała się w moim nauczycielu Stefanie Moszczeńskim. Moszczeński, rasowy analityk, pod koniec swego życia zaczął się skłaniać do traktowania gospodarstwa rolnego jako organicznej całości. Znalazło to wyraz w jego ostatnim dziele „Rachunkowość gospodarstw rolniczych”, w którym, chyba jako pierwszy w Polsce, zamieścił rozdział o kalkulacjach organicznych. Jako asystent Moszczeńskiego zajmowałem się m.in. kalkulacjami rozdzielnymi, a w czasie mojej pracy w PINGW-ie i potem w pierwszych latach pracy w IER, rozwinąłem rachunek kosztów jednostkowych w PGR-ach, który stał się wzorem do wszelkich dalszych rachunków kosztów. Jednocześnie, bo od roku 1948, pracowałem nad koncepcją kalkulacji organicznych, których próbą była praca doktorska zakończona i obroniona w roku 1948 [Manteuffel 1989, s. 760].*

Będąc uczniem prof. S. Moszczeńskiego, R. Manteuffel stał się zdeklarowanym propagatorem organicznego podejścia do gospodarstwa rolniczego w Polsce. Był propagatorem i badaczem gospodarstwa rolniczego jako organicznej całości. Uważał, że: *gospodarstwo nie jest sumą działalności produkcyjnych, ale organiczną całością składającą się z oddzielnych, ściśle z sobą powiązanych i od siebie uzależnionych działalności produkcyjnych [Manteuffel 1989, s. 760].* Z tego przekonania wyrosło zainteresowanie kalkulacjami organicznymi, uorganicznionymi i różnicowymi. Profesor zainicjował prace dotyczące wprowadzenia do polskiej ekonomiki rolnej kategorii zysku brutto, spopularyzował koszty specjalne oraz wprowadził do ekonomiki i organizacji metodę planowania programu. Zainteresowania Profesora koncentrowały się na różnych zagadnieniach związanych z ekonomiką rolnictwa. Należą do nich: ekonomika gospodarstwa rolniczego, efektywność poszczególnych sektorów rolnictwa, rachunek ekonomiczny w rolnictwie, zagadnienie kosztów w gospodarstwie rolniczym, systemy ekonomiczne w rolnictwie, analiza działalności gospodarstwa i przedsiębiorstwa rolniczego, zagadnienie wielkości gospodarstwa

i przedsiębiorstwa, czy efektywność inwestycji w rolnictwie. W ramach tych obszarów badawczych powstało wiele publikacji, często pionierskich.

Profesor propagował potrzebę racjonalnego podejścia do procesów produkcyjnych w rolnictwie, porządkowania pojęć i definicji, sposobów pomiaru rezultatów działalności. Szczególny wkład Profesora polega na publikacji wielu podręczników akademickich, m.in.:

- *Rachunkowość rolnicza*: tom I, *Księgowość* (1961), tom II, *Koszty, wycena, kalkulacje, sprawozdawczość* (1964),
- *Ekonomika i organizacja pracy wykonawczej w rolnictwie* (1971),
- *Ekonomika i organizacja gospodarstwa rolniczego* (1979),
- *Zarządzanie przedsiębiorstwem rolniczym* (1972),
- *Zarządzanie i kierowanie przedsiębiorstwem rolniczym* (1980).

W ostatnich latach życia opublikował 3 książki spoza swojej specjalizacji naukowej. Są to: *Filozofia rolnictwa*, *Moja filozofia życia* oraz wydana pod koniec życia Profesora książka pt. *Inflanty i Inflandzcy... Wspomnienia rodzinne*. Pozytcje te spotkały się z bardzo życzliwym przyjęciem czytelników oraz prasy zawodowej. Swój dorobek naukowy i publikacyjny profesor podsumował następująco: *Zapewne na skutek mojego dosyć dokładnego zapoznania się z praktyką rolniczą zdobyłem trzeci z kolei „zawód” w moim życiu. Wymieniam je. Pierwszy to rolnik, drugi – to pracownik naukowy w zakresie ekonomiki rolnictwa, trzecim zaś stał się – ku memu zdziwieniu – „zawód” publicysty rolnego. Powiem, jak do tego doszło. Otóż w początkach lat 60-tych zwrócił się do mnie redaktor Henryk Korotyński, wybitny publicysta należący do klanu Korotyńskich, z zaproszeniem do publikowania w „Życiu Warszawy” felietonów na tematy rolnicze, zwłaszcza ekonomiczno-rolnicze. Widocznie musiał się spotkać z jakimiś moimi artykułami, publikowanymi sporadycznie tu i ówdzie. Zaproszenie przyjąłem z wdzięcznością. Redakcja naczelna „Życia Warszawy” oddała moje felietony in spe pod opiekę znanemu już w tym czasie redaktorowi Jerzemu Jaruzelskiemu.[...] Otóż opiece pana redaktora Jaruzelskiego nad moją „twórczością” zawdzięczam uzyskanie trzeciego z kolei fachu, jakim stało się dziennikarstwo. W rezultacie mniej znany jestem dzisiaj jako ekonomista rolny, bardziej zaś jako publicysta. Wkrótce poza „Życiem Warszawy” zacząłem pisać stale do „Dziennika Ludowego”, a dorywczo do szeregu innych dzienników oraz tygodników [Manteuffel 1989, s. 761].*

Słowa te świadczą o dużej skromności Profesora odnośnie oceny swego wielkiego zasobu wiedzy i dorobku naukowego z dziedziny ekonomiki rolnictwa, a równocześnie o misji, którą się kierował w celu upowszechnienia wiedzy w szeroko rozumianej praktyce. Nawet po 25 latach od śmierci Profesora nikt, kto zajmuje się rozwijaną przez Niego problematyką, nie ma wątpliwości, że był człowiekiem o niezwyklej pasji badawczej, która zaowocowała ogromnym, uznanym nie tylko w kraju, ale i na świecie dorobkiem naukowym i publikacyjnym. To plasuje Go w gronie najwybitniejszych polskich ekonomistów rolnych.

NAUCZYCIEL AKADEMICKI I WYCHOWAWCA MŁODZIEŻY

Profesor był bardzo zaangażowanym nauczycielem akademickim i wychowawcą wielu młodych pracowników nauki i studentów. Stworzył szkołę naukową ekonomiki i organizacji gospodarstw rolniczych. Prowadził zajęcia dydaktyczne z przedmiotów wchodzących w zakres przedmiotów mikroekonomicznych rolnictwa: organizacji gospodarstw, organizacji pracy, rachunkowości i zarządzania. Wszystkie wykłady prowadził osobiście, w zasadzie do momentu napisania i opublikowania podręcznika z danego zakresu. Póź-

niej kierowanie przedmiotem i wykłady powierzał osobom mającym co najmniej stopień doktora habilitowanego lub docenta [Wojtaszek 2003, s. 232]. Profesor Wojciech Ziętała tak wspomina czas studiów i wykłady Profesora: *Sluchalem wykladów prof. R. Manteuffla z kilku przedmiotów: z rachunkowości rolniczej, z ekonomiki i organizacji gospodarstw rolniczych i z zarządzania przedsiębiorstwem. Wykłady, według mojej początkowej oceny nie były porywające. Profesor mówił dość monotonnie i stosunkowo cichym głosem. Swoją opinię zmieniłem radykalnie już po pierwszym semestrze wykładów z ekonomiki i organizacji gospodarstw rolniczych. [...] Dysponując już pewną wiedzą, odkryłem, że wykłady Profesora są bardzo interesujące. Z niecierpliwością wyczekiwałem momentu, w którym Profesor powie coś nowego w stosunku do tego, co już wiedziałem (z ćwiczeń). Wniosek, który się nasuwa, to konieczność przygotowania się słuchaczy do wykładu. Największe i niezatarte wrażenia wywarły na mnie seminaria magisterskie, a później doktorskie, które prowadził Profesor R. Manteuffel. Traktował je niezwykle poważnie, jako specjalny element kształcenia. Profesor zawsze na pierwszym miejscu stawiał interes studenta, preferował więc tematy przez nich zgłaszane [Ziętała 2003, s. 247].*

Profesor był promotorem kilkuset prac magisterskich, 45 prac doktorskich oraz sprawował opiekę nad 12 rozprawami habilitacyjnymi. Spośród Jego wychowanków około 20 osób uzyskało tytuły naukowe profesora, a wielu zajmowało wysokie stanowiska społeczne i gospodarcze. Cieszył się dużym autorytetem wśród rolników praktyków oraz przedstawicieli władz centralnych.

PROFESOR JAKO KIEROWNIK KATEDRY

Profesor R. Manteuffel był niedoścignionym mistrzem w kierowaniu Katedrą Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych (obecnie Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw). Kontynuując dzieło profesora S. Moszczeńskiego, którego można uznać za jej twórcę, przyczynił się do rozwoju naukowego i kadrowego Katedry. W chwili Jego przejścia na emeryturę w Katedrze pracowało 22 nauczycieli akademickich (dwa razy więcej niż w 1954 roku, gdy objął jej kierownictwo), w tym 8 profesorów i doktorów habilitowanych [Wojtaszek 2003, s. 232]. Profesor wprowadził zwyczaj cotygodniowych zebrań naukowych Katedry, w czasie których prezentowane były wyniki badań i koncepcje badawcze jej pracowników. Zainicjował również upamiętnianie wybitnych ekonomistów rolnych, krajowych i zagranicznych w postaci galerii ich zdjęć w sali seminaryjnej Katedry. Galeria ta w dalszym ciągu się rozrasta. Inną ważną inicjatywą było organizowanie licznych otwartych zebrań Katedry, na które byli zapraszani zarówno pracownicy naukowcy z różnych ośrodków, jak i praktycy oraz działacze gospodarczy. Podobnym zwyczajem była organizacja konferencji międzynarodowych i krajowych. Warto też podkreślić rolę comiesięcznych seminariów doktorskich prowadzonych głównie z myślą o rozwoju naukowym osób spoza Uczelni. Podjęte przez Profesora inicjatywy były i są kontynuowane przez kolejnych kierowników Katedry. Podobnie utrzymane zostało tempo rozwoju kadrowego Katedry. W 2016 roku w Katedrze pracowało 45 pracowników naukowych, w tym 4 profesorów tytularnych, 13 doktorów habilitowanych oraz 28 doktorów.

POBYT NA EMERYTURZE

Profesor przeszedł na emeryturę w 1973 roku. Praktycznie jednak nie zauważało się zmiany w stosunku do poprzedniego statusu w miejscu pracy. Nadal codziennie przebywał w Katedrze (do końca lat 80. ubiegłego stulecia) tworzył i publikował, udzielał konsultacji i bezinteresownie angażował się w życie społeczne oraz gospodarcze Uczelni i kraju. Zdaniem prof. Włodzimierza Kamińskiego, R. Manteuffel kierował się starą, mądrą, łacińską maksymą *Quidquid agis, prudenter agas et respice finem* (*Cokolwiek czynisz, czyń rozważnie i myśl o wyniku*). Tak było również na emeryturze [Kamiński 2003, s. 241].

ORGANIZATOR ŻYCIA TOWARZYSKIEGO

Profesor był nie tylko wybitnym naukowcem i organizatorem życia naukowego, ale również miał szczególne zdolności w zakresie organizacji życia towarzyskiego. *W gościnnym domu państwa Manteuffłów wydawane były liczne przyjęcia, a księga gości posiadała kilka tomów. Pamiętamy go jako wspaniałego wodzireja na organizowanych w Szkole balach, a także gospodarza skromniejszych, lecz również uroczystych spotkań towarzyskich [...] – wspominał prof. Tadeusz Rychlik [Rychlik 1992].*

Do jego szczególnych zainteresowań należało jeździectwo. Profesor tak podsumował tę sferę swojej aktywności: *W okresie 25 lat od 1957-1981 roku wszystkie urlopy spędzałem wspólnie z moją żoną Elżbietą z Mickiewiczów, na rajdach konnych po kraju [...] Odwiedziliśmy między innymi wszystkie stadniny koni oraz stacje ogierów w kraju. W czasie tych rajdów przejechaliśmy konno ponad 17 tysięcy kilometrów [Manteuffel 1989, s. 750].*

NA ZAKOŃCZENIE

Profesor R. Manteuffel zmarł 5 października 1991 roku. Był i pozostaje jednym z najwybitniejszych polskich ekonomistów rolnych. Przebijała przez Niego troska o wysoki poziom badań naukowych, rozwój kadry naukowej oraz dobre wychowanie i przygotowanie zawodowe studentów oraz służba na rzecz praktyki rolniczej i kraju. Trafnie ważne cechy Jego charakteru ujął prof. W. Kamiński pisząc: *Ryszard Manteuffel, najwybitniejszy polski ekonomista rolny doby współczesnej, uczony o sławie międzynarodowej, zasłużenie cieszący się niekwestionowanym autorytetem, człowiek niezwykle skromny, w mojej pamięci pozostanie jako wielki humanista i człowiek o najwyższym poziomie etyki, rozumianej jako zespół wartości i reguł godnego oraz uczciwego postępowania, nawet gdy ta uczciwość nie była dla Niego korzystna [Kamiński 2003, s. 241].* Takie też pozostał w pamięci pracowników Katedry Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

LITERATURA

- Kamiński Włodzimierz, 2003: Wspomnienia uczniów i Współpracowników Profesora Ryszarda Manteuffla, [w] *50 lat Wydziału Ekonomiczno-Rolniczego 1953-2003*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 241.
- Kozioł Józef, 2008: *Ryszard Manteuffel (1903-1991) autorytet naukowy, społeczny i moralny*. „Rocznik Mazowiecki”, 20, s. 119.
- Krusze Nora, 1987: *Sylwetka Profesora Ryszarda Manteuffla jako człowieka i naukowca*. „Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G”, t. 84, z. 2. s. 5-9.
- Manteuffel Szoegé Ryszard, 1989: *Szkic autobiograficzny*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki PAN”, XXIX, nr 4.
- Rychlik Tadeusz, 1992: *Ryszard Manteuffel (1903-1991) Wspomnienie pośmiertne*. „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”, nr 1-2. s. 4-7.
- Wojtaszek Zygmunt, 2003: Ryszard Manteuffel, [w] *50 lat Wydziału Ekonomiczno-Rolniczego 1953-2003*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Ziętara Wojciech, 2003: Wspomnienia uczniów i Współpracowników Profesora Ryszarda Manteuffla. [w] *50 lat Wydziału Ekonomiczno-Rolniczego 1953-2003*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.

Adres do korespondencji:
Prof. dr hab. Henryk Runowski
Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw SGGW w Warszawie
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa
e-mail: henryk_runowski@sggw.pl